

Η ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΘΕΡΑΠΕΙΑ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

GÉRARD BAYLE

Ο χαρακτήρας δεν ανήκει στις συνήθεις ψυχαναλυτικές έννοιες. Αποτελεί, εντούτοις, τη βάση των εργασιών του Wilhelm Reich και τον βρίσκουμε και πάλι στις εργασίες της Ψυχοσωματικής Σχολής του Παρισιού και ιδιαίτερα σε αυτές του Pierre Marty.

Ετυμολογικά, η γαλλική λέξη “*caractère*” προέρχεται από την αρχαιοελληνική λέξη «χαρακτήρ», που σημαίνει «χαράκτης, χαράκτης μεταλλίου, αποτύπωμα, σήμα κατασκευής». Περνώντας στη λατινική “*character*”, πήρε τη σημασία του «τρόπου είναι, συμπεριφοράς, τυπογραφικού σημείου, στίλ».

Οι ψυχολόγοι των τριών τελευταίων αιώνων τον χρησιμοποίησαν μετά τα γραπτά του La Bruyère, με το όνομα «οι χαρακτήρες», προσπαθώντας να περιγράψουν τρόπους είναι που παραπέμπουν στη φυσιολογική ή ψυχολογική χαρακτηρισολογία. Για παράδειγμα ενεργητικός, παθητικός, ευέξαπτος, φλεγματικός, πρωτογενής, δευτερογενής κ.ο.κ. Η λαϊκή κοινωνιολογία τον ξαναπήρε: μιλάνε για χαρακτήρα της μάζας όπως μικροαστός, αναρχικός, συγκαταβατικός, διαστροφικός, πλουτοκράτης κ.λ.π.

Αυτά όμως δεν συνιστούν τη σημερινή μου πρόθεση, αλλά έναν τρόπο να τα αποσαφηνίσω.

Με την έλευση της ψυχανάλυσης, ο χαρακτήρας αποκτά μια νέα υπόσταση. Οι ασυνείδητες καθηλώσεις των ενορμήσεων σε κάποια στάδια μάς κάνουν να μιλάμε για χαρακτήρα στοματικό, πρωκτικό ή φαλλικό. Η αντιστροφή της ενόρμησης πάνω στο ίδιο το υποκείμενο, όταν εκλαμβάνει τον εαυτό του ως αντικείμενο της αγάπης του, εισήγαγε το ναρκισσιστικό χαρακτήρα.

Με τις εργασίες του Wilhelm Reich, ο χαρακτήρας γίνεται μια άμυνα που δύσκολα εξελίσσεται, χαρακτηριζόμενη από συνήθειες, συμπεριφορές, στάσεις, ένα μυϊκό τόνο και ο συγγραφέας θα φτάσει να μιλά για πανοπλία του χαρακτήρα.

Στη συνέχεια των εργασιών μου πάνω στους διχασμούς (clivages) του εγώ, τις εξιδανικεύσεις και τις αρνήσεις, αυτό που μ' ενδιαφέρει είναι να λάβω υπόψη τη συνειδητή πλευρά του χαρακτήρα και ιδιαίτερα αυτό που αφορά παγιωμένες συμπεριφορές για να επιχειρήσω να συλλάβω τις ασυνείδητες λειτουργίες.

Γνωρίζετε πως σήμερα οι συμπεριφορικές ψυχοθεραπείες, που υπάρχουν εδώ και χιλιετίες, τείνουν να κατακτήσουν μια επιστημονική θέση λίγο ιδιαίτερη. Στοχεύουν να καταργήσουν τα συμπτώματα χωρίς να αναζητήσουν την αιτία τους και αυτό το κάνουν σκόπιμα. Αυτό είναι αντίθετο με την ψυχαναλυτική εργασία της οποίας τα θεραπευτικά αποτελέσματα αποκτώνται ανατρέχοντας στις αιτίες. Θα ήταν κρίμα να τις περιφρονήσουμε γιατί ο χαρακτήρας στηρίζει διαταραχές που είναι, αυτές καθαυτές, αυτό-θεραπείες. Να τις τροποποιήσουμε με την υποβολή ή με την θέληση των ασθενών, τους εκθέτει σε νέες διαταραχές, συνήθως καταθλιπτικές, αλλά επίσης, συχνά, πρόσκαιρα ψυχωτικές. Ένα παράδειγμα:

Δίνα

Πρόκειται για μια άρση του διχασμού, για μια εγκατάλειψη των αμυντικών μηχανισμών του χαρακτήρα. Τριανταπέντε χρόνια χωρίζουν την αρχή της σύστασής του από το σβήσιμό του.

Πρόκειται για μια ψυχαναλυτική εργασία όπου η καταστροφικότητα, συγκρατημένη για καιρό από έναν διχασμό, κινδυνεύει να κατακλύσει τον αναλυτή αλλά και την ασθενή. Μία από αυτές τις καταστάσεις όπου το να ωθείς τον άλλον να μιλήσει χωρίς μέριμνα γι' αυτό που μπορεί να αντέξει, μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρά ατυχήματα¹.

Η Λίνα με επισκέπτεται μετά από μια ψυχιατρική νοσηλεία σε νοσοκομείο η οποία κατέστη αναγκαία εξαιτίας ενός πολύμορφου παραληρήματος που το ακολούθησαν μια καταθλιπτική κατάσταση και απόπειρες αυτοκτονίας. Ακολουθεί μια ψυχιατρική θεραπεία, αλλά έχει και μια ασυγκράτητη επιθυμία να μιλήσει, που συναντά μέσα της μια τεράστια αντίσταση. Κλαίει με βιαιότητα, παρά μιλά. Στην αρχή δεν καταλαβαίνω πολλά πράγματα. Οι φλέβες στην επιδερμίδα της με εντυπωσιάζουν περισσότερο από τα κλάματά της. Φοβάμαι για τη ζωή της. Της λέω να έρθει μια φορά και στη συνέχεια δυο φορές την εβδομάδα για ψυχοθεραπεία πρόσωπο με πρόσωπο. Η σταθερότητα των συνεδριών της επιτρέπει να πει μερικές λέξεις, να είναι λιγότερο απορροφημένη από τη βιαιότητα του κλάματός της.

Κατέρρευσε τη στιγμή των γενεθλίων για τα πέντε χρόνια της κόρης της. Πριν, ανήκε σ' αυτές τις γυναίκες για τις οποίες λέμε ότι είναι «αγωνίστριες». Ερευνήτρια υψηλού επιπέδου, λαμπρή, ίσως πάρα πολύ, μοίραζε το χρόνο της ανάμεσα στο πανεπιστήμιο, το εργαστήριό της, τα συνέδρια και τις πολλαπλές δημοσιεύσεις, επιστημονικές ή εκλαϊκευτικές. Κερδίζει πολλά χρήματα χάρη στις ευρεσιτεχνίες της. Ο σύζυγός της κρατά και ανατρέφει την κόρη τους. Είναι ταριχευτής αλλά δεν εργάζεται.

Σιγά σιγά, συνεδρία μετά τη συνεδρία, μου εκθέτει αυτό που υπέστη παθητικά από την ηλικία των πέντε χρόνων μέχρι την

1. Όπως το αποδεικνύει εκτενώς το εξαιρετικό άρθρο της Rachel Rosenblum στο No 28 της Revue Française de Psychanalyse.

ενηλικιώσή της. Οι αναμνήσεις αναδύονται μαζικά, συνωθούνται. Προσπαθεί να τις απωθήσει και αυτό δίνει τις εναλλαγές κατάπτωσης και δακρύων.

Της προτείνω να μην βιάζεται, να αφήνει να βγουν λίγα πράγματα μαζί, μόνο αυτά που μπορούμε να υποδεχτούμε και να κατανοήσουμε. Ηρεμεί λίγο, και άλλοτε αρκετά ώστε να μπορεί να γίνει αφηγηματική. Τρεις με τέσσερις μήνες θα χρειαστούν για να αρχίσω να αντέχω και να κατασκευάζω μαζί της αυτό που συνέβη κάποτε. Είναι μια μακρά ιστορία σαγήνης, σεξουαλικής κακοποίησης και υποταγής από έναν ενήλικα της οικογένειας προς στην άμεση, αλλά χωρίς επαγρύπνηση, παρουσία των γονιών. Αυτή η αιμομικτική σχέση συνεχίζεται και την υφίσταται παθητικά μέχρι την ηλικία των είκοσι ετών. Μπροστά της, επίτηδες, αρχίζω να κρατώ σημειώσεις. Σαν «γραμματέας δικαστηρίου», της λέω. Αυτό θα διαρκέσει περίπου έξι μήνες.

Της κάνει εντύπωση η σύμπτωση των γενεθλίων της κόρης της και της αρχής των κακοποιήσεων που υπέστη σαν να ήταν πράγμα. Μέσα από τις επαναληπτικές αιμομικτικές καταστάσεις η μνήμη της φαίνεται επιλεκτική. Ελάχιστες αναμνήσεις για την παιδική της ηλικία. Σχεδόν τίποτα για την εφηβεία της. Επανευρίσκει τη μνήμη της από τη στιγμή της εισαγωγής της σε μια μεγάλη σχολή².

Η βασική μεταβιβαστική σχέση εγκαθίσταται χωρίς ιδιαίτερα νευρωτικά στοιχεία. Η βίαιη ρήξη ενός διχασμού (clivage)³, όπως η ρήξη ενός προστατευτικού προχώματος, την εξέθεσε βίαια στην εκρηκτική ροή ενός διαχωρισμένου και απομονωμένου, για χρόνια, περιεχομένου. Σαν συνέχεια στη φαρμακευτική της αγωγή, η

2. Μεγάλη σχολή (Grande école): Ανώτατες πανεπιστημιακές σχολές στις οποίες η εισαγωγή απαιτεί μια δίχρονη επίπονη προετοιμασία, μετά το λύκειο (Σ.τ.Ε).

3. Ο γαλλικός όρος clivage έχει αποδοθεί στα ελληνικά ως: σχάση, διχοτόμηση, διχασμός (Σ.τ.Ε.).

ψυχαναλυτική μου προσέγγιση στόχευε να σταθεροποιήσει μια λεπτή και χρησιμοποιήσιμη διαβατότητα του διχασμού που ανασυστάθηκε επειγόντως. Τα ψυχοτρόπα φάρμακα βοήθησαν αρκετά. Κατόρθωσε τελικά να απαλλαγεί από μόνη της και να ξαναβρεί την ευχαρίστηση να σκέφτεται και να δημιουργεί στις μη διχασμένες επενδύσεις της επαγγελματικής της ζωής.

Η αδιαφορία απέναντι στον καταχραστή εξελίχτηκε σιγά σιγά σ' ένα ισχυρό μίσος όταν συμβουλευτήκε μια γυναίκα δικηγόρο που της έδειξε τη ματαιότητα οποιασδήποτε δικαστικής παρέμβασης. Όλα είχαν παραγραφεί. Για κάποιο διάστημα σκεφτόταν να οργανώσει ένα μεγάλο οικογενειακό σκάνδαλο με θεατρικό τρόπο για να ξεσκεπάσει τον ένοχο. Δεν εγκατέλειψε την ιδέα, αλλά η πορεία της ζωής της άλλαξε γρήγορα από τις προοδευτικές εξαλείψεις του διχασμού που, αν την προστάτευσε και την εξέθεσε σίγουρα για δεκαπέντε χρόνια, δεν έπαψε να εμμένει για περισσότερα από είκοσι.

Τελικά προκάλεσε τρία διαδοχικά σκάνδαλα. Το ένα στόχευε στον διευθυντή μιας επιστημονικής έκδοσης για τον οποίο αντιλήφθηκε ξαφνικά πως εκμεταλλευόταν αδικαιολόγητα τις δραστηριότητες που παραχωρούσε δωρεάν στην υπηρεσία του. Τον απομάκρυνε βίαια. Στη συνέχεια απέπεμψε το σύζυγό της αντιλαμβανόμενη τον παρασιτισμό του. Τέλος, τίναξε στον αέρα τη σχέση με τους γονείς της. Την έδιωξαν τη μέρα που τους αποκάλυψε αυτό που της συνέβη στην παιδική της ηλικία. Ακόμα και πρόσφατα, στο τέλος μιας σύντομης συμπιλώσης, η μητέρα της δήλωσε: «Εντάξει, σε βίασαν, δεν είσαι ούτε η πρώτη, ούτε η τελευταία. Λοιπόν, άφησέ μας στην ησυχία μας με όλα αυτά».

Μετά το χωρισμό της, η δημιουργική δραστηριότητά της και η διδασκαλία της γνώρισαν μια χρονιά παρακμής πριν πάρουν πάλι τα πάνω τους μ' έναν τρόπο πολλά υποσχόμενο για τη συνέχεια. Οργανώνεται εκ νέου σε όλους τους τομείς, ακόμη και σ' αυτόν της ζωής της σαν μητέρα και σαν ερωτευμένη γυναίκα.

Θα ῥθει ίσως η στιγμή, όπου η καλοπροαίρετη στήριξη του ναρκισσισμού της και η επαγρύπνησή μου, σχετικά με τις απόπειρές της να επιτεθεί στο πλαίσιο, θα σχετίζονται με αυτό που θα μπορούσε να θεωρηθεί νευρωτική μεταβίβαση, με πλάγιο τρόπο εκφρασμένη και κατά συνέπεια δυνάμενη να ερμηνευτεί. Αλλά είναι για αργότερα. Προς το παρόν είμαστε στις ναρκισσικές ανακατασκευές μετά τις επικίνδυνες απόπειρες να διαγράψει τη ζωή και τους ξεπεσμούς της.

Ψυχοπαθολογικές και μεταψυχολογικές εκτιμήσεις

Οι αμυντικοί μηχανισμοί ενάντια στους τραυματισμούς επιστρατεύουν ό,τι διαθέτουμε. Δημιουργούν και ενισχύουν έναν διχασμό του εγώ. Δηλαδή απεπενδύουμε στοιχεία της πραγματικότητας, προβαίνοντας στην άρνηση του πόνου και της εγκατάλειψης και, για να ολοκληρωθεί η άρνηση, πρέπει να φωτίσουμε έντονα κάποιο άλλο πράγμα, τη σχολική εργασία, τα έντονα σπορ, νέες ελεγχόμενες δοκιμασίες, για παράδειγμα αυτές της ψυχογενούς ανορεξίας. Στη Λίνα αυτό που μετρούσε ήταν η πνευματική και κοινωνική επιτυχία.

Οι ενάρετοι αντιδραστικοί σχηματισμοί έρχονται επειδή είναι αναγκαίοι για να δημιουργήσουν ένα οικονομικό φράγμα που θα στηρίξει τον «σύρτη των διχασμών», δηλαδή τους σχηματισμούς του χαρακτήρα που τρέφονται από πολλά πράγματα που προσφέρουν οι επιστροφές του απωθημένου (φοβίες, ψυχαναγκασμοί, υστερικοποιήσεις). Αυτές οι επενδύσεις και αντεπενδύσεις φράζουν τις ναρκισσικές διαρροές και κλειδώνουν το διχασμό της άρνησης. Συμπληρώνουν τον ρόλο των εξιδανικευμένων πίστεων όπως είναι οι θρησκείες ή οι ποικίλες κατασκευές, πολιτικές, διατροφικές, παιδαγωγικές.

Σ' αυτό το συννοθύλευμα του ψυχικού και του σωματικού που εκφράζεται κλινικά με τόσους ετερόκλιτους τρόπους, μου φαίνεται πολύ σημαντικό να κάνουμε κάποιες διακρίσεις.

Υπάρχουν δύο με τρεις τρόποι εκφόρτισης της ενέργειας. Υπάρχει η βραδεία οδός που είναι της ενόρμησης. Μπορεί να ξαναβιάσει παλινδρομικές ενορμητικές κινήσεις.

Υπάρχουν επίσης οι ταχείες οδοί για την έκφραση της εκφόρτισης που δεν είναι πια ή όχι ακόμη ενορμητικές, ή καθόλου «ενορμητίσιμες». Είναι οι οδοί της διέγερσης που οικειοποιούνται οποιοδήποτε διαθέσιμο μέσο. Αν πούμε σε κάποιον «μου τα σπας», δεν είναι παλινδρομικό γενετήσιο που επανέρχεται σε μια ενορμητική έκφραση, είναι ωμή εκφόρτιση που σφετερίζεται μια εικόνη, μια λέξη, είναι μια πράξη.

Υπάρχουν κινήσεις ενορμητικές, υπάρχουν εκφορτίσεις διεγέρσεων λεκτικές ή φυσικές και υπάρχουν εκφορτίσεις διεγέρσεων στο σώμα εξαιτίας των συστημάτων καταστολής των συγκινήσεων. Οι διαταραχές του χαρακτήρα, συχνά, δηλώνουν υπερβολή ή απουσία συγκίνησης. Το λεπτό παιχνίδι της ψυχικής απώθησης που φιλτράρει τις συγκινήσεις για να αποφύγει το άγχος, εμποδίζεται. Όταν οι απωθήσεις είναι πολύ φτωχές τις αντικαθιστά η καταστολή των συναισθημάτων. Τότε, όμως, εμφανίζονται σωματικές ασθένειες. Η Λίνα υπέφερε από έκζεμα.

Από τη μια, λοιπόν, μια οδός αργή και εξελικτική, συμβολοποιούσα και συγκινησιακή. Από την άλλη, μια ταχεία οδός, με εκφορτίσεις, ψευδαισθήσεις, πράγματα των οποίων η χρονικότητα εντάσσει στο χαρακτήρα. Δηλαδή στο χαρακτήρα θα υπάρχουν φοβίες, ψυχαναγκαστικές σκέψεις, ψευδαισθήσεις, ψυχοπαθολογικές πράξεις, φυσική εκφόρτιση. Ότι δεν θα ενταχθεί σ' αυτήν την οδό, θα εκφορτιστεί σωματικά ή θα παγιωθεί στο χαρακτήρα, ο οποίος είναι σύρτης ασφαλείας του διαρκούς διχασμού.

Οι τρόποι καθήλωσης με παλινδρόμηση στη στοματικότητα, στην πρωτικότητα, στον ναρκισσισμό, κάνουν κάποιον να έχει μια στάση ωμής εκφόρτισης αντί να έχει πρόσβαση στο νόημα. Στη Λίνα τα πάντα χαλαρώσανε όταν ο χαρακτήρας της διαμελίστηκε.

Ας επανέλθουμε στο πέραςμα από το νόημα των λέξεων στις λέξεις σαν εκφορτίσεις. Στο επίπεδο της γλώσσας, αντί να πούμε μια λέξη που έχει νόημα, φτύνουμε μία που έχει μια αξία εκφόρτισης. Αν πούμε για κάποιον «είναι λίγο σεμνότυφος», είναι ένας τρόπος λεπτός, με αποχρώσεις που επιτρέπει στον καθένα να καταλάβει περί τίνος πρόκειται. Δεν λέμε ευθέως: «είναι στερημένος σεξουαλικά», δεν κάνουμε ρητά αναφορά στη γεννητικότητα (généralité). Αναφερόμαστε στο ενορμητικό, στο επίπεδο της σχέσης. Υπάρχει το αντικείμενο. Ενώ αν πούμε «μας τα σπάει αυτός», τα πάντα εμπειριούνται στον τόνο. Κατανοούμε την προσωδία που τη συνοδεύει. Είναι η εκτοξευτική δύναμη του λόγου. Το αντικείμενο διαμελίστηκε. Σχεδόν η ίδια λέξη, και δύο διαφορετικές αντιδράσεις. Οι δύο αντιδράσεις μπορούν να αποτελούν μέρος του χαρακτήρα, από τη στιγμή που είναι παγιωμένες, σχεδόν όπως στις νευρωτικές διαταραχές στις οποίες το σύμπτωμα περνά σε δεύτερο πλάνο από τη στιγμή που παγιώνεται στις εκδηλώσεις του χαρακτήρα από την παρόρμηση της επανάληψης. Με τον ίδιο τρόπο μπορεί να περάσει κανείς από το «φοβάμαι τα σκυλιά» στο «δεν αγαπάω τα σκυλιά» και από εκεί να δημιουργήσει έναν συνειρμό για να εξαφανίσει όλα τα σκυλιά της χώρας. Όλα αυτά αποτελούν τα συμπράγκαλα του χαρακτήρα, που συμμετέχει σε όλες τις δυνατότητες εξιδανίκευσης, προβολής, ταυτίσεων με ενσωμάτωση, κληρονομώντας όλους τους τρόπους άρνησης των γονιών, που τους βρίσκουμε σαν προσχώματα, παγιωμένα στο χαρακτήρα με ό,τι είναι συστατικό του οιδιποδειού, που κάνει να ταυτίζεται κανείς με το πιο ευτελές στοιχείο ενός γονιού για να βρίσκεται στην πιο μεγάλη γειννίαση μαζί του παγιώνοντάς το μια για πάντα σε ένα στοιχείο του χαρακτήρα. Εντούτοις, είναι ένα τέχνασμα για να κατέχει κανείς απατηλά τον γονιό σαν αμετακίνητο αντικείμενο αγάπης και μίσους και σαν πηγή παραπόνων.

Ο μαζοχισμός τρέφεται πολύ από αυτά. Ένας μαζοχισμός

που τον μεταβιβάζουν στα παιδιά, τα οποία φαίνεται να τον αποζητούν. Βλέπετε λοιπόν πως είναι πολύ ετερόκλητα όλα αυτά. Μερικοί συγγραφείς αρκούνται σ' αυτήν την οπτική γωνία και θεωρούν το χαρακτήρα φτιαγμένο από την επήρεια σ' όλα αυτά τα συμπράγκαλα. Για άλλους, στους οποίους ανήκω, το τραύμα είναι μια έκφραση της ενόρμησης θανάτου, η οποία αποσυνδέει, και εδώ πρέπει να έχουμε κάτι για να συνδέσουμε. Για να παγιώσουμε όλη αυτήν την ετερογένεια χρειαζόμαστε ένα είδος σκυροδέματος. Το μόνο συνδετικό υλικό που έχουμε μέσα μας είναι η λίμπιντο του εγώ.

Θεωρητικά δεν έχουμε τίποτα το συνδετικό εκτός από τη λίμπιντο, γι' αυτό θα χρειαστεί να κάνουμε μια εκτροπή της λίμπιντο η οποία αντί να είναι στην υπηρεσία της ενορμητικής ικανοποίησης, θα χρησιμοποιηθεί για να φτιάξει ένα είδος κόλλας η οποία θα συνδέσει μεταξύ τους τα διάφορα στοιχεία που θα δώσουν το χαρακτήρα και την ενίσχυση του χαρακτήρα.

Στο τέλος θα πει κάποιος: «Έτσι είμαι! Δεν πρέπει να μ' ενοχλείτε, δεν πρέπει να με σαγηνεύετε, δεν πρέπει να με διεγείρετε, δεν είναι ώρα για σεξουαλικές σχέσεις και δεν πρέπει ν' αστειεύεστε». Είναι θλιβερό και επιπλέον είναι και κουρασμένος. Είναι κουρασμένος γιατί δεν διαθέτει αυτήν τη λίμπιντο που θα του επιτρέψει να κάνει πράγματα αλλού, κυρίως όνειρα προστατευτικά ενός ύπνου που ξεκουράζει.

Αδύνατο πένθος και χαρακτήρας

Μένει κανείς για χρόνια στο χείλος του τραύματος, σαν στρατιώτης που φυλά σκοπιά χωρίς να ξεκουράζεται. Και μ' αυτόν τον τρόπο δεν μπορεί να κάνει την εργασία του πένθους των τραυματικών επεισοδίων.

Η αληθινή εργασία του πένθους απαιτεί την ενδοψυχική κυκλοφορία που προς το παρόν είναι φραγμένη. Εμποδίζει κανείς την ενδοψυχική κυκλοφορία δημιουργώντας έναν διχασμό και

μη έχοντας, έτσι, άμεση σχέση με το απωλεσθέν ον. Αυτό είναι κλεισμένο, βαλσαμωμένο, και υπάρχει ένα κλείσιμο, σχεδόν απαρβίαστο όπως στις πυραμίδες, που είναι φτιαγμένο από στοιχεία του χαρακτήρα. Πρέπει να παραμείνει κλεισμένο σ' έναν τάφο. Το ενταφιάζει κανείς και πρέπει να μην κινείται καθόλου. Όμως συνεχίζει να κινείται στο εσωτερικό. Και η εργασία του πένθους θα είναι να του πάρουμε σιγά σιγά όλη τη ζωή που του δώσαμε. Στο «Πένθος και μελαγχολία» ο Freud λέει πως, με μιας, μια ανάμνηση επανέρχεται και γίνεται αντικείμενο υπερεπένδυσης με συναίσθημα και στη συνέχεια ακολουθεί μια απεπένδυση. Δηλαδή παίρνουμε από το νεκρό αυτό που του δώσαμε τη στιγμή της εξαφάνισής του. Είμαστε στο κολλώδες, ιζώδες επίπεδο της λίμπιντο, η οποία δεν είναι διαθέσιμη για να κάνει, όχι όνειρα για να ερμηνευτούν, αλλά όνειρα φύλακες του ύπνου. Το όνειρο, λοιπόν, σαν συντηρητής του σώματος: καλός ύπνος, καλή επανόρθωση. Όταν κάποιος χάνει κάποιον, κοιμάται πολύ άσχημα. Είναι φυσιολογικό. Είναι κουρασμένος. Γιατί; Διότι, σύμφωνα με μένα, η λίμπιντο εκτρέπεται προς όφελος της σύστασης του διχασμού και της διατήρησης του διχασμού. Σ' έναν πρώτο χρόνο όλη η λίμπιντο τροφοδοτεί σιγά σιγά τους χαρακτηρισμολογικούς σχηματισμούς.

Κατά τη γνώμη μου το πρώτο όνειρο σηματοδοτεί όχι το τέλος του πένθους, αλλά το τέλος της εργασίας της απώλειας. Δηλαδή όταν κάποιος αρχίζει να ονειρεύεται και πάλι, σημαίνει πως μπορεί να ξεκινήσει την εργασία του πένθους, σε αντίθεση με την κλασική έννοια που λέει: «Ονειρευέστε, άρα τελειώσατε την εργασία του πένθους σας».

Η επικίνδυνη ερμηνεία

Μερικές φορές, στην κλινική πρακτική, έχουμε να κάνουμε με άτομα που έχουν νευρωτικές διαταραχές, φοβίες, ψυχαναγκαστικές ιδέες, και λέμε «Να, είναι νεύρωση», και διατρέχου-

με τον κίνδυνο να παραπλανηθούμε αν αρχίσουμε να ερμηνεύουμε, όπως θα 'κανε ο Freud το 1915, χωρίς να δούμε αυτό που ανέσυρε μεταγενέστερα: κάτω από τη νεύρωση, η κατάθλιψη.

Και αυτό παίζεται ακόμα και στη νεύρωση. Μου φαίνεται σημαντικό να δούμε πως συχνά αντιμετωπίζουμε μικρές αντιδράσεις μάλλον φυσιολογικές όταν δίνουμε μια καλή ερμηνεία και το άτομο αντιδρά με αρνήσεις. Αυτό που του λέμε το κάνει να υποφέρει. Τι θα πει υποφέρει; Θα πει πως κάτι αγγίχτηκε ναρκισσικά, κάτι είναι πληγωμένο ναρκισσικά. Δεν πρόκειται για αντίδραση άγχους. Και αν η ερμηνεία είναι πράγματι πολύ καλή, βρισκόμαστε σε μια αρνητική θεραπευτική αντίδραση, αν υπάρχει μια στοιχειώδης συμμαχία μεταξύ του μαζοχισμού του ασθενούς και της ερμηνευτικής ευστοχίας του αναλυτή. Πρόσφατα είδα μια ασθενή που βομβαρδίστηκε από ερμηνείες, όλες πιο εύστοχες οι μεν από τις δε, και επειδή ο συνάδελφος της είτε πράγματα πολύ σωστά, άρχισε να πηγαίνει άσχημα. Τότε ο αναλυτής πρόσθεσε και άλλες και ξέφυγαν και οι δύο σε μια ελικοειδή πορεία, κατιούσα βέβαια, όπου αυτός της έλεγε πράγματα οιδιπόδεια μη αμφισβητήσιμα και αυτή διαλυόταν όλο και περισσότερο.

Αυτές οι αντιδράσεις δεν εμφανίζονται αν ο ασθενής κατορθώσει να δώσει μόνος του την ερμηνεία με τη βοήθεια του αναλυτή. Η ενόραση, το άνοιγμα, δεν γίνεται μόνο από τη μεριά της απώθησης, αλλά και από τη μεριά των πόρων του διχασμού. Ο ασθενής προσλαμβάνει το ναρκισσικό όφελος αυτής της ενόρασης (insight).

Εξ' ου και η σημασία του σεβασμού στις άμυνες του χαρακτήρα. Βρισκόμαστε πάντοτε ανάμεσα στο ρίσκο μιας πολύ δυνατής ερμηνείας και στο ρίσκο να αφήσουμε να εγκατασταθεί μια νεύρωση του χαρακτήρα ή ακόμη μια νεύρωση της συμπεριφοράς.

Η νεύρωση του χαρακτήρα, κατά την άποψή μου, είναι ένα ακίνητο τείχος, προστατευτικό, ενώ η νεύρωση της συμπεριφοράς είναι το ίδιο τείχος με, επιπλέον, κάποιους τοξότες που το-

ξεύουν αριστερά και δεξιά και δέχονται κατά μέτωπο επιθέσεις.

Μιλάνε συχνά για οριακές καταστάσεις αντί για νεύρωση του χαρακτήρα. Βρίσκω πως η νεύρωση του χαρακτήρα είναι μικρότερο «καλάθι» από την ιδέα της «οριακής κατάστασης». Δεν βλέπω κανέναν γύρω μου που να μην είναι οριακός με μικρές νευρωτικές διαταραχές, μικρές ψυχωτικές, μικρές σωματικές διαταραχές και τίποτα από γύρω. Μου φαίνεται πως, από μια στιγμή και μετά, το περιεχόμενο των επιστροφών του απωθημένου εκτρέπεται, η διαδικασία της απώθησης όπως και η λίμπιντο περνούν χωρίς επαρκή φρένα. Όλα αυτά προς όφελος της ενίσχυσης του φράγματος του διχασμού από τη λίμπιντο.

Τα άτομα δεν είναι φαινομενικά σε κατάθλιψη, αλλά οι ψυχαναγκαστικοί είναι όλο και περισσότερο ψυχαναγκαστικοί, οι φοβικοί όλο και περισσότερο φοβικοί, γιατί αυτό εφοδιάζει με λίμπιντο, δημιουργεί όλο και περισσότερο καταστάσεις επιστροφής του απωθημένου. Αυτή η οδός μπορεί σιγά σιγά να εξαντληθεί, μέχρι τη στιγμή όπου στοιχεία ψυχωτικά, στοιχεία διάσπασης (dissociation), επιβάλλουν να συνδέσουμε τα πράγματα. Πράγματι, το παραλήρημα παίρνει τη σκυτάλη της νευρωτικής επεξεργασίας, πρόκειται και εδώ για σύνδεση. Σε κάθε παραλήρημα υπάρχουν πάντοτε στοιχεία αληθινά αλλά πρόκειται για λάθος συνδέσεις. Όπως έλεγε ένας συνάδελφος, ο Benno Rosenberg «οι ψυχωτικοί έρχονται να μας δουν για ν' αυξήσουμε το διχασμό τους παρά να τον καταργήσουμε».

Στη Λίνα, η εγκατάλειψη ενός διχασμού που έχασε το μάνταλό του, μας έδωσε μια τέτοια εικόνα. Αν αυτό συμβαίνει στην ψυχή, έχει καλώς. Αν αυτό όμως πάει στο σώμα...

Ε, λοιπόν, τότε μπορεί να σκοτώσει. Αυτό μου θυμίζει ένα εξαιρετικό άρθρο της Rachel Rosenblum που δημοσιεύτηκε στο No 28 της Revue Française de psychosomatique, που διηγείται την ιστορία του διοικητή ενός στρατοπέδου συγκέντρωσης των ναζί, ο οποίος αρνιόταν τα πάντα μέχρι τη συνέντευξή του σε μια

δημοσιογράφο... Όταν του αφηγήθηκε όλα όσα έκανε, κατέρρευσε, νεκρός. Η βίαιη άρση του διχασμού σκοτώνει αυτούς που δεν τρελαίνει.

Στη σύσταση των διαταραχών του χαρακτήρα και της συμπεριφοράς, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας την υπερχείλιση αυτού που είναι νευρωτικό, που ήταν παρόν για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και συνεχίζει να λειτουργεί αθόρυβα, μέχρι την ημέρα που δεν λειτουργεί καθόλου διότι το σώμα δεν εφοδιάζει καθόλου με αυτό που θα μπορούσε να δώσει την ενόρμηση για να συνδέσει τα μάνταλα των διχασμών. Η νεύρωση δεν χρησιμεύει μόνο για να κάνει τις μεταβιβαστικές ψυχονευρώσεις. Τρέφει το εγώ με παραστάσεις και λίμπιντο. Όλα εξαρτώνται από τις ανάγκες του εγώ ως προς τη χρήση αυτών των παραστάσεων και αυτής της λίμπιντο, στη διαχείριση των διχασμών που το προστατεύουν και μερικές φορές το ακυρώνουν. Συμμερίζομαι αυτόν τον τρόπο προσέγγισης των πραγμάτων.